

Transskription:

*Gautr setti stein þenna eptir Ketil, sun sinn.
Hann var manna
mestr *úníðingr,
er á Englandi
aldri týndi.*

Översättning:

Göt satte denna sten efter Kjell, sin son.
Han var minst bland
mänskor gnidare (~ niding).
I England slöt han
sina dagar.

6. Skatelövs gamla kyrka. Allbo hd.

Pl. VI: 1, 2, VII: 1.

Litteratur: Wallman: teckning i A. T. A.; Fältprosten Carlsson: teckning 1829 i A. T. A.; L. 1908; G. O. Hyltén-Cavallius: teckning 1837 i »Om Runor och Runinskrifter» (R. 558), (i A. T. A. en kopia av samma teckning med sämre läsning); Prosten Palmund: teckning den 22/8 1866 i Mg.; i samma samling ytterligare en teckning; Ihrfors: Smol. sacra III s. 179, teckning s. 309; Kjellmark: läsning i N. Sm. Ark. 1926 med fotografier och i brev 1926.

I Smålands museum i Växjö förvaras fyra stenar från Skatelövs gamla kyrka. Alla fyra stenarna äro ornerade, och en av dem är dessutom försedd med en runinskrift.

Wallman, som endast ritat av den runristade stenen, säger, att denna är »funnen uti en igenmurad dörr på N. W. sidan af Skatelöfs gamla kyrka, sittande uti sjelfva dörrposten inmurad», och enligt Hyltén-Cavallius ha alla fyra stenarna suttit på samma ställe »ini muren». Det förefaller av Wallmans och Cavallius' uttalanden, som om stenarna varit helt dolda i den igenmurade dörren och ej kommit i dagen, förrän den medeltida stenkyrkan raserades, vilket skedde på 1820-talet.¹ De fingo då sin plats på den gamla kyrkogården. Att de suttit så undan-gömda är väl orsaken till att de ej avbildats förr; Skatelöv var ju Peter Rudebecks sockenkyrka. Till museet i Växjö lämnades stenarna som deposition den 28/4 1891, och i museets depositions-katalog har den runristade stenen nr 123, de ornerade stenarna nr 124—126. När jag år 1922 besökte museet för att undersöka den förra, vilken var den enda, jag då kände till genom L., låg den i källaren. Den som har förtjänsten av att stenarna dragits fram — även bokstavligt — och att sambandet mellan dem påpekats, är dr K. Kjellmark. Nu äro de uppställda i museets kyrkliga avdelning.

Den runristade stenen (pl. VI) är 105 cm. lång, 53 cm. bred, 25 cm. tjock. Materialet är gnejs.² Den ornerade och runristade ytan är inramad av raka streck och delad i fyra fält genom två horisontella linjer och en vertikal, som delar det nedersta av de sålunda uppkomna fälten i två delar. Avståndet mellan de vertikala ramstrecken är 44 cm. Det översta fältet är 29 cm. högt, det närmast följande 28 cm., och de nedersta äro 40 cm. höga. På det översta fältet finnas alla runorna utom 37—42 **kirkiu**. I övre högra hörnet är ett sicksackformigt band inristat. På mittfältet synas runorna 37—42 **kirkiu** jämte ett djur och ett växtornament. På det nedre

¹ År 1820 enl. Hyltén-Cavallius i R. 558. Den nya kyrkan var emellertid ej färdig förrän 1821 (Arcadius m. fl. Växjö stifts herdaminne II s. 189).

² Kjellmark i N. Sm. Ark.

vänstra fältet utgöres dekorationen av ett djur med uppstående öron och med svans, som hålles upplyft över ryggen och i spetsen är utbildad som ett ådrat blad. Utmed nedre ramlinjen löper ett sicksackband. I nedre högra fältet synes ett växtornament. Runornas höjd växlar mellan 4 cm. och 1 dm. Inskriften lyder:

bosi : t̃hi
 1 5
kirki þ
 10
bosi : t̃alhi sten
 15 20 25
til skatma
 30 35
kirkiu
 40

Nr 4 är i. Hyltén-Cavallius och Kjellmark läsa **e**, vartill ej tillräcklig grund synes mig finnas. Möjligen kan en mycket obetydlig grop skönjas på huvudstaven, men den är utan tvivel av naturen. Nr 6 är i. På huvudstaven finnes endast en i-bistav. Man väntar en binderuna **al** som i samma ord i tredje raden 19—23 **t̃alhi**, men den nedre bistaven är uteglömd på nr 6, en av de många onöjaktigheterna i inskriften. Det **þ**, som fattas efter **h** både i 5—8 **t̃hi** och 19—23 **t̃alhi** »täljde», är senare ditsatt, nr 14, varigenom felet korrigeras. På 11 **r** kan övre delen av bistaven ej ses. Efter **kirki** har Cavallius sett ett **r**, Kjellmark ett **:**. Cavallius' **r** skulle kunna tyda på att ett **u** funnits här, men hans läsning har ingen större tillförlitlighet i allmänhet. Binderunan 20—21 är **al**; ej **æl**. Av den nedre bistaven synes nämligen intet på huvudstavens högra sida, där utrymmet är mycket knappt. Efter 23 **i** är en liten grop i stenen, som Hyltén-Cavallius tagit med på sin teckning. Den är mycket obetydlig och skiljer sig ej från de andra små fördjupningar, som finnas runt om i stenen. 26 **e** synes vara av en i Sverige sällsynt typ med en punktering i form av en ganska stor rund ring. Efter 36 **a** kan inget läsas i den raden. Närmast efter denna runa är det gott om oregelbundna naturliga fåror, en del ganska långsträckta i vertikal riktning, men något ristat synes ej. Jämför 9—13 **kirki**, som också är ofullbordat. Det man väntar på grund av sammanhanget är **na** (se nedan). En snedfåra till formen liknande en **n**-bistav kan ses och ovanför den ett streck på ungefär samma plats som en huvudstavs övre hälft, men dessa fåror äro mycket ojämna och oregelbundna och göra ett bestämt intryck av att vara naturliga.

Runorna tillhöra det fullständigt stungna alfabetet, **o**, **a** och **n** ha bistavar, som ej skära huvudstaven, och på alla **r** når bistavens inbuktning in till huvudstaven. **s** och **t** äro emellertid av ursprunglig typ, **h**, **↑**.

bosi, 1—4 och 15—18, *Bósi*, personnamn. Det brukas även som binamn och har sitt ursprung i ett appellativ, svarande mot nsv. dial. *bose* »kort och tjock träpåk¹, djävul, esping, hudavdragare, rackare, en i sitt arbete vårdslös människa». I Sverige har ordet alltså som beteckning på personer en starkt nedsättande betydelse. Ang. dess etymologi se Lindqvist: Bjärka-Säby ortnamn s. 46. Även i nyno. förekommer *bose*, m. »stump, klods, stort stykke, fyldig kraftig karl, fær. *bósi* kluntet fyr³, »ogsaa om en dygtig Karl». Som personnamn tycks det i Sverige vara rent götiskt.⁵ Några säkra exempel från Svealand finnas varken hos Lgr-Brate eller Nbg. Det äldsta exemplet förekommer i DS. 951 från Småland år 1287. Det ingår även

¹ Meddelat av fil. lic. H. Frödenius (Frödinge sn, Sevede hd).

² Rietz.

³ Torp.

⁴ Aasen.

⁵ Se Nerman: Stud. i Svärges hedna litt. s. 193 f.

i ortnamn. I Danmark förekommer namnet på runstenar från Skåne och Bornholm¹ samt i litterära urkunder² och ortnamn.³ På västnord. område förekommer *Bósi* som binamn och ingår i ett par norska gårdsnamn. Verkligt namn är *Bósi* endast i Bosasagan, som enl. Nerman även genom andra drag röjer sitt svenska (götiska) ursprung.⁴

5—8 **tlhi** och 19—23 **talhi**. Ristaren avser bägge gångerna att rista pret. sg. 3:e pers. av fsv. *tælgia*, »1. tälja, skära el. hugga spåner el. flisor från ytan (av något), släthugga. 2. tillhugga, genom bortskärande el. borthuggande av yttre delar, spåner el. flisor giva (något) åsyftad form.»⁵ Skatelövs gamla kyrka var en stenkyrka.⁶ **bosi : tlhi kirki** 1—13 skulle kunna fattas som ett sammandraget uttryck = »Bose täljde stenen till kyrkan», syftande på Boses arbete med den huggna stenen i allmänhet, medan **talhi sten** 19—27 endast syftar på den sten, som uppbär ristningen, möjligen även de tre ornerade stenarna. Satsen **bosi : tlhi kirki** kan emellertid uppfattas på ett annat sätt, vilket förefaller mig som det naturligaste, i synnerhet om man tar hänsyn till den brist på skicklighet och vana hos ristaren, som hela inskriften bär vittne om. Det har aldrig varit ristarens mening att säga mera än vad som står i de tre sista raderna: »Bose täljde stenen till Skatelövs kyrka», men han begår det felet att låta ett ord i det följande, *kirki(u)*, komma in för tidigt, upptäcker sitt misstag och tar om satsen från början: **bosi : talhi sten til skatma kirkiu. sten** skall med all säkerhet förstås kollektivt.

Två runinskrifter, som mycket påminna om den här behandlade, finnas på Vallentuna kyrka i Uppland, den ena på nordvästra hörnet av tornet: **antur : telhti pinna fagra sten : host**⁷, den andra på södra kyrkväggen: **tawip talhdi · kup · hialbi · antu alra kristina**.⁸

Huggen sten användes i stenkyrkorna till omfattningar, hörnstycken och ornament, någon gång till hela beklädnaden.⁹ Vid kyrkobygget i Skatelöv har Bose haft hand om dessa stenarbeten och som avslutning på sitt verk dekorerat några stenar och försett den största med sin signering.

31—36 **skatma** har av Liljegren fullständigats till **skatmanslefs**. Att **skat** är identiskt med det *Skat-*, som ingår i *Skatelöv* är troligt, men Liljegrens suppling kan ej vara riktig. Socknens namn stavas *Skatalef* år 1322 DS 2366, *Skatalöff* år 1385 SRP 2077, *Skathaleff* år 1392 SRP 2633. Det är möjligt, att här har stått genitivformen av sockennamnet, vari ett **m** felaktigt insmugit sig, eller också är **skatma** resterna av **skat(a)ma(na)**, *Skatamanna*, ellips av *Skatalefamanna*, »Skatelövsbornas». En dylik ellips är mycket naturlig i en treledad sammansättning.¹⁰ *-man* användes i fornspråken liksom än i dag för bildandet av indigenatsnamn till namn på länder, landskap o. dyl., t. ex. isl. *Krítamaðr*, *Nóregsmaðr*. Sw. anför även ett *superköpungsmaþer*. I nutida svenska dialekter uppträder *-man* som efterled i namn på torpare och bönder.¹¹ Som ekvivalent till *-man* användes i vissa trakter *-karl* som senare led i invånarenamn, bildade till gårdsnamn. En inbyggare i byn *Borgen*, *börjen* i Östervåla sn kallas *börkaræn*, och *Borgens* fäbod kallas *börkarvål*.¹²

¹ Dybäckstenen DR. IV: 21 (vol. III), Ny Larsker I DR. I: 17 (vol. I).

² Nielsen.

³ Falkman s. 113.

⁴ a. a. s. 184 ff.

⁵ Sw.

⁶ Rogberg: Hist. beskrifning om Småland s. 349.

⁷ B. 59, L. 1900, D II nr 94.

⁸ L. 1901.

⁹ Wrangel i N. Sm. Medd. I s. 55.

¹⁰ Jfr ang. liknande bildningar till isländska ortnamn Wessén i NoB. 1932 s. 80.

¹¹ Tengström: Studier över sydbohusl. inkolentnamn s. 356 ff.

¹² Meddelat av fil. lic. Manne Eriksson.

Transskription:

*Bósi telgði kirki(u). Bósi telgði stein til *Skat(a)ma(nna) kirkiu.*

Översättning:

Bose högg kyrkan. Bose högg stenen till Skatelövsbornas kyrka.

Jämföra vi inskriften ur runtypologisk synpunkt med andra besläktade, t. ex. dem som äro ristade på Sm. 4 Blädinge, Sm. 38 Pjätteryd och Burserydsfunten¹, finna vi, att runorna **s** och **t** i Skatelövsinskriften ha en ursprungligare form $\downarrow$, $\uparrow$ än motsvarande runor på Pjätterydsfunten, vilka ha formen $\downarrow$, $\uparrow$, och att **t**-runan på Sm. 6 är ursprungligare än samma runa på Burseryds- och Blädingefuntarna. De nämnda dopfuntarna ha sannolikt ej tillkommit förrän o. 1250 eller därefter (se s. 39 ff., 124).

Vid en granskning av stenens ornamentik bör den sammanhållas med de tre mindre stenarna utan inskrift, i beskrivningen nedan benämnda *B*, *C*, *D* och placerade i denna ordning från vänster till höger å pl. VII: 1.

Stenen *B* är 57 cm. lång, 49 cm. bred, 32 cm. tjock. Runt kanterna löper, omgivet av ramlinjer, ett schackspelsornament, åstadkommet därigenom att på varannan ruta ytan skalats av, på de andra sparts ut. Utmed vänstra kanten stå rutorna i dubbla rader. Mitt på stenen är en cirkel, vars periferi utgöres av en enkel rad med dylika rutor. Från denna cirkel utgå korsarmar åt tre håll. På en sida är ett rutat band i stället för en dylik korsarm. Över stenens yta gå dessutom diagonaler av dubbla raka streck.

Stenen *C* är 60,5 cm. lång, 59,5 cm. bred, 25 cm. tjock. Hela ytan, som omgives av ramstreck, utfylles av ett fabeldjur, som närmast liknar en häst i rörelse med en bladstjälk stickande ut ur munnen och svansen upplyft över ryggen.

Stenen *D* är 60 cm. lång, 49 cm. bred, 24 cm. tjock. Längs med kanterna löper en ramlinje. På högra långsidan är den svår att upptäcka, men spår finnas av den. Ytan är uppdelad i sex fält genom två med långsidorna parallella streck 16 cm. från vardera kanten och ett streck på mitten vinkelrätt mot de föregående. Det övre vänstra fältet är rutat i schackspelsmönster genom inhuggna streck. På det övre mellersta fältet synas två streck parallella med de vertikala avgränsande linjerna 4 cm. innanför dessa. På båda sidor om dessa inre streck äro sick-sackband. På övre högra fältet består ornamentiken av ett segment av en cirkel utmed högra kanten och raka streck utgående från detta åt vänster. Nedre vänstra fältet är uppdelat i 7 små rektanglar genom horisontella streck. På det mellersta nedre fältet äro diagonaler inhuggna, bildande ett snett kors, och dessutom äro två streck inhuggna parallellt med de horisontella huvudlinjerna och sick-sackband i mellanrummen. Till vänster synes en oval, till höger en spetsig vinkel. På nedre högra hörnet slutligen har man huggit in ett kors.

Fabeljuret på *C* är av samma art som djuren på *A*, och det sick-sackband, som inhuggits på den senares kortsidor, återfinnes på flera ställen bland de många geometriska figurerna på *D*. Samtliga fyra stenarna äro av gnejs, den stora och två av de små förmodligen av samma block.² Att alla fyra stenarna äro huggna av samme mästare synes säkert.

En framträdande roll i dekorationen spela de ovannämnda fabeldjuren. Därigenom visa Skatelövsstenarna sitt samband med den s. k. Bestiariusskolan och andra stenhuggarskolor, som använda de fantastiska fabeldjuren som dekorationselement. Den grupp av dopfuntar, som hos Blomqvist (Studier i Smålands romanska stenkonst) går under Njudungsmästarens namn och dateras till 1100-talets förra hälft (a. a. s. 6 ff.), är enl. Rydbeck (Roosval: *Amici Amico* s. 101 ff.) en senromansk degenererad provinsialtyp, vida yngre än de ledande Bestiariusfuntarna. Se

¹ Roosval: Dopfuntar i Statens hist. mus. s. 52 f.

² Kjellmark i N. Sm. Ark.

vidare nedan s. 124 i samband med behandlingen av Pjätterydsfunten, som är en relativt sen representant för fabeldjursfuntarna, vilka äro mycket talrika i Småland. För att finna Skatelövsstenarnas plats bland de småländska stensulpturerna kan man jämföra dem med t. ex. funtarna i Vetlanda¹, Hamneda² och Ljungby³, vilkas cuppafigurer utgöras av djur, som ha svansen upplift över ryggen, några med tungan hängande ut ur munnen. På de två sistnämnda funtarna befinna sig djuren i språng, varigenom de påminna om det å sten C, pl. VII: 1, avbildade. Dylika fabeldjursfuntar ha även förekommit i Varend.⁴ Det huvud- och fotlösa djuret på den runristade stenens mellanfält har också släktingar bland funtarnas figurskulpturer. Det är emellertid ofullbordat och kan ej läggas till grund för en säker jämförelse. Genom den sträckta halsen har det en viss likhet med de hjortliknande djur, som äro ganska vanliga bland funtarnas figurskulpturer.⁵ Små växtdekorationer sådana som kunna iakttagas i nedre högra hörnet på den runristade stenen, äro ej främmande för fabeldjursfuntarna.

Utom dessa djur- och växtornament finnas även geometriska dekorationsselement på Skatelövsstenarna, t. ex. sicksackbandet, som förekommer på *A* och *D*. Sicksackbandet är ett karaktistikum för vissa småländska fabeldjursfuntar.⁶ Slutligen må även det schackspelsmotiv påpekas, vilket finnes på stenarna *B* och *D*. Det originella sätt, varpå mönsterhuggningen utförts på den förstnämnda genom lätt försänkning av varannan ruta, kan iakttagas även på några kvadrar i Rydaholms kyrka, där en schackbrädesrutad sten också sitter i tornportalen.⁷ Det kan förtjäna påpekas, att en liknande sten sitter i ena hörnet av gamla kyrkan i Vederslöv. Dekorationen utgöres där av ett fabeldjur och ett ornament av romber, vilket utförts enligt denna metod.⁸ I Lunds domkyrka finnas prov på samma mönsterhuggningsteknik.⁹

Allt som allt giva Skatelövsstenarnas dekorationer intryck av att vara efterbildningar av dekoren på småländska romanska dopfuntar. De ursprungliga Bestiariusarbetena ha enl. Roosval tillkommit under perioden 1180—1215.¹⁰ Blomqvist daterar Bestiariusarbetena, med den inskränkta omfattning han ger denna grupp, till 1100-talets sista tredjedel.¹¹ Fabeldjursfuntar ha emellertid tillverkats efter denna tid.

7. Enet. Skatelövs sn. Allbo hd.

Pl. VII: 2, VIII: 1, Fig. 4, 5.

Litteratur: Ekebohm: Kartor i »Ritningar öfver Småland» (Fm 53); Peter Rudebeck: teckning i Handlingar rörande Dahlbergs Svecia (M. 12: 4); B. 1002; Sjöborg: Samlingar I s. 113, pl. 16—17, III s. 129; L. 1269; Wieselgren: Ny Smål. Beskr. II s. 786; Vistrand: teckning i A. T. A. och i N. Sm. Ark. den 12.8.1879, Reseberättelse år 1881 med utdrag ur läsning av Stephens i V. H. A. A:s Ark.; Ihrfors: Smolandia sacra III s. 301; i A. T. A. en anonym teckning.

Stenen står öster om landsvägen, den s. k. Holländarevägen, vid lägenheten Enet ungefär mitt emellan Sjöby och Nygård. Runt omkring utbreder sig här på västra sidan av Skatelövs-

¹ Blomqvist a. a. pl. XX.

² Roosval: Die Steinmeister Gotlands s. 139, Blomqvist a. a. s. 107.

³ Blomqvist l. c.

⁴ Blomqvist a. a. s. 23.

⁵ Se t. ex. bild hos Roosval: Die Steinmeister Gotlands Taf. XXVII: 1.

⁶ Blomqvist a. a. s. 9, planscherne I—X passim.

⁷ a. a. s. 131 fig. 88.

⁸ Avbildad i B. 1003.

⁹ Rydbeck: Lunds domkyrkas byggnadshistoria s. 61 fig. 41.

¹⁰ Die Steinmeister Gotlands s. 142 ff.

¹¹ a. a. s. 90.